

Publicat a: *Lluc*, núm. 816-817. Palma. 2000. Pàg. 27-32.

LES ORDINACIONS D'EN JAUME II: CONSTRUINT UN PAÍS REORGANITZANT EL PATRIMONI DEL REI?¹

Antoni Mas i Forners

0. Les Ordinacions: la “construcció” d’un país?

Les Ordinacions d'en Jaume II (1300) formen part del conjunt de mesures engegades per en Jaume II després de la devolució del regne de Mallorca (1298), de les quals les més destacables serien la creació del sistema monetari mallorquí i la promulgació de les mateixes Ordinacions². Com és sabut, la seva aplicació es va traduir en la creació de noves poblacions (les *pobles*) i en la promoció de nuclis ja existents. No és estrany, doncs, que les Ordinacions d'en Jaume II hagin estat considerades com una mena de carta fundacional d'aqueixes poblacions –que es commemora enguany- i que, molt sovint, el seu estudi s'hagi centrat precisament en aquest aspecte, però fins al punt que, de vegades, aqueixa caracterització se situa en els límits de la caricatura (o de la mitificació interessada): N'hi ha hagut que han parat prou esment a presentar les Ordinacions com el primer pla d'urbanisme de Mallorca, fruit dels esforços d'un monarca culte, lletraferit i “europeu”, amb una voluntat clara de “construir el país” i preocupat per dotar-lo d'una legislació (les franqueses) i d'una planificació urbanística i territorial (les Ordinacions), amb la qual es dotava els colons amb uns patrimonis insospitadament avantatjosos, lluny dels excessos feudals d'altres contrades (sobretot Catalunya). Tot plegat, d'una “modernitat” que havia de situar el país (el Regne de Mallorca) a l'avantguarda ibèrica –almanco- de l'època.

Però la cosa no era així ni això. O almanco de tot.

1. Les Ordinacions i la seva caracterització per la historiografia

Abans de prosseguir, caldrà recordar, tot i que sigui succintament, el contingut de les Ordinacions: aquestes preveïen la creació, en l'illa de Mallorca, de *pobles* de 100 veïnats. Cada un dels pobladors havia d'adquirir 5 quarterades (3,55 ha) de terra de conreu, 10 (7,10 ha) de garriga i un quartó de terra (1775 m²) a la nova població, on havia de construir cases abans de mig any i passar a residir-hi. Per la possessió de cada un d'aquests béns havia de pagar el delme i un cens en metàl·lic. Si els nous pobladors eren menestrals podien adquirir només el trast a la població i una o dues quarterades de terra. Amb aquesta finalitat, els *ordenadors* (agents designats pel rei per aplicar les Ordinacions) havien de designar 500 quarterades (355 ha) de

¹ Aquest text és, bàsicament, un resum del meu treball “Les Ordinacions d'en Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària” (en premsa). Així

² No em detindrè tampoc en les circumstàncies socioeconòmiques en les quals s'insereixen aqueixes mesures, atès que són objecte de d'estudi per aqueix auto, ni tampoc en l'estructura urbanística de les pobles, objecte d'un article en aquest mateix planes per Jaume Andreu. Així i tot, cal dir que l'estudi més reexit sobre aquestes mesures continua éssent el de n'Antoni Riera, “Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en una época de plena expansión”, *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, V, Barcelona, 1977, p.197-243. Vegeu també ABULAFIA, D: *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, 1996. Sobre les Ordinacions, vegeu els treballs de Josep Francesc López Bonet (LÓPEZ, J. F. :“Les ordenacions d'en Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)”, *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, p.132-156); Jaume ANDREU: “les Ordinacions. Les pobles” i Antoni MAS: “Les Ordenacions: les transformacions a les ruralies”, ponències llegides el dia 13 de maig del 2000 en les *V Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca* (en premsa).

terra i 1.000 (710 ha) més de garriga. Els posseïdors d'aquestes terres i garrigues estaven obligats establir-les als nous pobladors (*acaptadors*) a canvi del pagament d'un cens fix valorat en metàl·lic, fixat prèviament pels ordenadors. L'assentament dels nous pobladors estava facilitat per una moratòria del pagament dels deutes contrets fins a 3 anys abans de les Ordenacions i per la concessió d'un préstec, que havia d'ésser duit a terme pels habitants de la parròquia en què es construís la pobla, i que havia de ser retornat abans de 4 anys.

El gruix de la historiografia que ha analitzat el text de les Ordinacions ha coincidit a considerar-les com un pla d'ordenació de la Part Forana, que tendria com objectiu el seu desenvolupament agrari i corregir desequilibris econòmics i poblacionals existents entre les diferents comarques de l'illa. Aquestes idees, esbossades ja pels primers autors que tractaren el tema -com en Joan Vich al 1948³-, foren concretades i ampliades per en Gabriel Alomar (1976)⁴ i n'Antoni Riera (1977). Segons aquest darrer autor, el 1300 l'illa de Mallorca es caracteritzava per la hipertròfia del sector terciari, concentrat a Ciutat, pel desequilibri entre la ciutat i foravila, per la desproporció existent entre la població i la superfície roturable i la incapacitat de l'agricultura balear per tal d'abastir les necessitats alimentàries d'una població en creixement. Amb la finalitat de corregir l'equilibri intersectorial de l'economia balear, en Jaume II hauria encarregat la redacció d'un pla d'ordenació urbanística i agrària de l'illa, encaminat a concentrar la pagesia, semidisparada en alqueries i rafals en viles o pobles de nova creació. Amb aquest pla es pretendria, mitjançant la parcel·lació progressiva del domini útil, potenciar les petites unitats de producció familiar i ampliar l'àrea rompuda, cosa que implicaria una major utilització del sòl, tant de forma intensiva com extensiva. Unes mesures que, a parer d'aquest autor, tenien com a principal finalitat augmentar sensiblement la producció alimentària del Regne i, d'aquesta manera, contenir les importacions cerealístiques⁵.

N'Alvaro Santamaría, tot i que coincideix bàsicament amb els plantejaments anteriors introdueix una matisació important ferm: segons aquest autor, les Ordinacions no pretenien ordenar el creixement demogràfic i econòmic de tota la Part Forana, sinó únicament el de les comarques de reialenc, aquelles on el rei era el senyor directe⁶. Si l'argumentació d'en Santamaría és encertada -com sembla més que factible-, les Ordinacions, si eren un "pla d'urbanisme", hom no preveia que fos aplicat a tot el Regne, sinó només als territoris del rei. Segons això, en Jaume II hauria actuat des d'una perspectiva estrictament patrimonial, amb la qual només hauria duit endarrer d'incentivar el desenvolupament dels seus dominis -d'aquesta manera només hauria actuat com un gran senyor feudal-. Tanmateix, també cal tenir present la possibilitat que el rei (que només feia dos anys que havia estat reposat en el tron) intentàs evitar conflictes amb els grans senyors feudals que conservaven les seves porcions a l'illa, l'Orde del Temple i grans senyors laics o eclesiàstics del Principat -el Comte d'Empúries, els bisbes de Girona i Barcelona o l'abat de Sant Feliu de Guíxols-. Sigui com sigui, tot i que les Ordinacions fixen com a àmbit d'aplicació *l'illa de Mallorca*, en tots els casos -tret de la pobla de la Palomera- afectaren únicament terres de la porció reial o senyoriu que hi havien estat

³ Jaime II, hombre de sentido profundamente organizador, de genio laborioso, al par que emprendedor, y sobre todo amante de sus súbditos, tan luego hubo llegado a Mallorca, escramentado quizá aún con lo que le acababa de suceder, comprendió que para bien de la isla y eficaz defensa de sus pobladores era necesario emprender un plan de reconstrucción que comprendiera toda la isla y sus hermanas adyacentes, por lo menos. (...) la comenzó seguidamente dedicando sus primeros desvelos a la repoblación forense de las isla que ordenó y acomodó a 35 capítulos que para nosotros constituyen todo un monumento histórico [les Ordinacions]. VICH; J: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948. p.45.

⁴ ALOMAR, G: *Urbanismo regional en la edad media: las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976, p. 50 i 52.

⁵ RIERA, A: "Mallorca 1298-1311... p. 202-210.

⁶ En las áreas rurales el programa se proponía (...) ordenar el crecimiento demográfico y económico de las comarcas de realengo, que, desde mediado el siglo XIII, se habían recuperado del trauma que comportó la conquista cristiana. SANTAMARÍA, A: *Ejecutoria del reino de Mallorca. 1230-1343*, 1990, p.475-479.

incorporats al patrimoni reial. El cas de la Palomera, situada dins la baronia del Bisbe de Barcelona i creada per iniciativa conjunta del Bisbe i del monarca, podria explicar-se precisament per la seva especificitat, ja que, tal com s'explicita en la documentació, el principal objectiu de la creació de la nova pobla no era la promoció del sector primari, sinó la consolidació d'una petita vila portuària, de només vint o trenta cases⁷.

En Josep Francesc López Bonet (1982), afirma que la majoria d'autors estan d'acord que les Ordinacions consisteixen més en un "pla d'assentament poblacional" junt a una parcel·lació rural complementada per la planificació urbana que d'una "carta de població". Altres autors, com n'Helena Kirchner (1995) i Margalida Bernat i en Jaume Serra (1997), coincideixen a considerar les Ordinacions com una versió tardana del procés de concentració de la població i d'ordenació agrària caracteritzat genèricament com a *incastellamento*⁸. Si ens centram en aquest punt (la creació o promoció de nuclis de població, fortificats o no, habitats per veïnats que rebien un patrimoni en terres, subjecte al pagament de rendes, a canvi de l'obligació d'instal·lar-se en la nova vila) les Ordinacions no difereixen en essència de l'*incastellamento* ni, més específicament, de les cartes pobles contemporànies o precedents, amb les quals les comparava en Joan Francesc López⁹. La diferència fonamental, pens, no rau en aquest fet, sinó en altres qüestions: en l'abast potencial de les Ordinacions (la totalitat de la Porció Reial), en la voluntat d'homogeneïtzació que persegueixen (preveïen crear pobles del mateix nombre de pobladors, de les mateixes dimensions i amb un espai agrari de la mateixa superfície i on cada poblador havia de rebre un patrimoni idèntic¹⁰) i, sobretot, en l'entitat d'algunes disposicions que contenen, com la conversió en moneda de la renda, l'aprofitament comunal de les pastures i l'obligació dels posseïdors d'establir les terres als colons.

⁷ *Et est intentionis nostre quod in dicta populatio deberent esse de viginti us que ad triginta hospitia (...) Et cum dicta populatio, ut nobis videtur, cederet ad magnum utilitatem navigantium et venientium apud Palumbarium, mandamus quod in ea procedi faciat sicut fieri poterit bono modo, et quod ibi invenirentur vinum et alia victualia ad vendendum* (Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, Vol V. p.56; ROSSELLÓ, R.- BOVER, J: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978, p. 54-56.

⁸ KIRCHNER, H.: "Colonització de lo Regne de Mallorques qui és dins la mar. La subversió dels espais agraris andalusins a Mallorca", *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995, p.279-316; BERNAT, M.-SERRA, J.: "Espacios sagrados y comunidades rurales. Algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)", *Boletín de Arqueología. Medieval*, 11, 1997, p. 157-206.

⁹ BATET, C.: "La marca incastellada? Castells i pautes d'assentament a la Marca del Comtat de Barcelona (segles X-XI)", *Afers*, 21, València, 1995, p. 341-360; FONT, J.M.: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Madrid, 1969-1983; BOLÓS, J.: "Els pobles de Catalunya a l'edat mitjana. Aportació a l'estudi de la morfogènesi dels llocs de poblament", *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, Lleida, p. 69-138; GUINOT, E.: *Cartes de poblament medievals valencianes*, València, 1991; "Introducció al procés d'ocupació de l'espai i a les cartes de poblament a l'Alt Maestrat de Castelló en el segle XIII", *Imatge de Culla. Estudis recollit en el 750è aniversari de la carta de població*, Castelló, 1994, p. 17-36; "Canvis i transformacions en l'organització del poblament al País Valencià arran de la conquesta feudal del segle XIII. Una aproximació", *Territori i societat a l'Edat Mitjana*, II, 1998, Lleida, p. 153-174; ROSSELLÓ, V. M.: "Villas planificadas del País Valenciano", *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 7, Madrid, 1987, p. 509-525; TORRÓ, J.: *Poblament i espai rural. Transformacions històriques*, València, 1990; "L'assalt a la terra. Qüestions sobre l'abast de la colonització feudal al Regne de València (1233-1304)", *Histoire et archeologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, 1995., p.317-338; *Colonització feudal i resistència andalusina al Regne de València La frontera meridional (1238-1277)*, tesi doctoral inèdita, València, 1996; *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, 1999; TORRÓ, J.- SEGURA, J. M.: "Asentamientos cristianos fortificados (siglos XIII-XIV). Una aproximación tipológica para el sur del País Valenciano", *Fortificaciones y castillos de Alicante*, Alacant, 1991, p. 147-148; TOUBERT, P.: *Castillos, señores y campesinos en la Italia medieval*, Barcelona, 1990. FARIAS, V.: "Acercas de la génesis de las aldeas mediterráneas", *El debate sobre el cambio feudal. Historiar*, núm. 4, Barcelona, 2000, p. 85-98.

¹⁰ Només en en les contrades més orientals de l'illa, les més properes a la mar i, en general, més poc aptes per als usos agraris (campos, Santanyí, el Port d'en Banyeres i la Torre d'en Miquel Nunis) es preveïa que el nombre de pobladors i la dimensió de les viles pogués ésser només de la meitat. MAS, A. "Les transformacions....

2. Abans de les Ordinacions: Mallorca el 1300

A darreries del segle XIII, l'augment de la població mallorquina -degut tant al seu creixement natural com al manteniment del flux immigratori des de Catalunya¹¹- havia accentuat les desigualtats geogràfiques existents en la distribució geogràfica de la població i de la superfície conreada. A darreries del segle XIII contrastava la gran densitat de població assolida a Ciutat, en algunes viles de la muntanya i del Raiguer -com Valldemossa, Bunyola, Pollença, Sóller, Inca i Alcúdia- i en algunes viles del pla -com Muro i Sineu- amb les baixes densitats dels municipis del centre i migjorn de l'illa, on just s'havien consolidat algunes viles durant la segona meitat del segle XIII. -Artà, Felanitx, Lluçmajor, Manacor i Porreres-. Aquesta subpoblació del gruix del Pla i del Migjorn -amb densitats que el 1329 eren inferiors, o tot just arribaven a una família/km²- contrastava amb l'excessiva concentració en les viles de la Muntanya i del Raiguer la qual, segons en Ricard Soto, hi hauria provocat una parcel·lació constant, traspassos freqüents de terra, l'elevació de la quantia dels censos i dels preus¹².

En tot cas, cap de les viles mallorquines existents fins aleshores s'havia format com a conseqüència d'una planificació prèvia, senyorial o reial, cosa que contrasta, per exemple, amb les nombroses cartes pobles i "viles noves" de Catalunya i el País Valencià durant la mateixa època. El procés de colonització no fou dirigit per la monarquia i pels grans senyors feudals, els quals es varen reservar el domini directe (dret a percebre rendes i, en els senyories, a exercir jurisdicció) i varen cedir en feu o establir la pràctica totalitat de les seves terres durant el segle XIII. La colonització efectiva va ser duita a terme pels beneficiaris o terratinents que havien rebut terres en feu o en establiment dels senyors. Aquest seria el context en el qual es planificaren -i s'intentaren aplicar- les Ordinacions.

3. L'aplicació de les Ordinacions

Aplicar les Ordinacions era competència dels ordenadors, els quals, en paraules d'en Josep Francesc López Bonet, *eren els agents encarregats de la construcció de les noves viles i de l'execució del dispost en les "ordinacions"*¹³. Aquests agents, en primer lloc, havien de decidir la ubicació de la pobla, de les 500 quarterades de terra i de les 1.000 quarterades de garriga. Una vegada decidit el seu emplaçament, havien de fitar-les i valorar-les. Els texts de Petra i Felanitx ens permeten conèixer com s'hi concretà aqueixa operació: en ambdós casos els ordenadors fitaren els terrenys tinença per tinença, elaborant-ne una relació segons la finalitat (població, terres de conreu, garrigues) a què havien d'ésser destinades. En aquesta relació s'indicava qui era el posseïdor de la tinença, quina era la seva extensió, quines eren les diferents detraccions (delme, rendes a part de fruit, censos) que la gravaven, i quin era el seu valor. Aquesta valoració havia de servir, segons es desprèn dels texts, per fixar l'import del cens en metàl·lic a canvi del qual havien d'ésser establertes. Una vegada duites a terme aquestes operacions, els ordenadors devien supervisar l'assentament de pobladors (*acaptadors*), de manera que cada un d'ells rebés el patrimoni fixat (un solar a la població, 10 quarterades de garriga i 5 de terra -o només 1 o 2 si el poblador era menestral-) i que es complissin les condicions d'establiment.

¹¹ SOTO, R.: "Conquesta, repartiment i colonització de Mallorca durant el segle XIII: un estat de la qüestió" *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona, 1996, p. 632-636. MAS, A.: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Mallorca, 1994. p.167-168, 169.

¹² SOTO, R.: "La porció de Nunó Sanç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, núm. 18, Catarroja, 1994, p.347-365; p. 359.

¹³ LÓPEZ, J.F.: "Les ordenacions..." p.145-146.

3.1. L'establiment forçat

Les Ordinacions forçaven els posseïdors del domini útil dels terrenys fitats a establir-los als nous pobladors (*acaptadors* o *pobladors*) a canvi del cens en metàl·lic que haguessin fixat els ordenadors. Caldrà demanar-se, doncs, com cal qualificar jurídicament aquesta obligació. No pens que el d'expropiació forçosa, proposat per en Gabriel Alomar, sigui el més adequat, ja que els antics posseïdors (ara establidors) havien de percebre censos d'una quantia que no sembla gens simbòlica. Crec més adient qualificar aquesta figura jurídica com el que realment era: un establiment forçat, però no per això menys forçat i lesiu per als titulars de drets sobre les terres que altres disposicions de les Ordinacions.

3.2. La concentració de la població

Les Ordinacions comportaven un disseny i una delimitació funcional previs dels usos del territori afectat, amb la qual es determinaven la ubicació de la vila (de vegades preexistent) i l'emplaçament de les terres i garrigues que s'havien de repartir. Aquesta delimitació -i separació- dels espais agrari i residencial anava unida a la concentració dels nous pobladors en les pobles, on estaven obligats a fixar la residència. Aquesta imposició de la concentració geogràfica de la població i dels seus patrimonis respon clarament a la voluntat de control de la monarquia, expressada sobretot en termes d'eficiència administrativa, ja que permetia gestionar eficaçment l'exercici jurisdiccional i la recaptació de les rendes feudals que percebia el monarca (delmes, censos, tasques, lluïsmes...) i d'una fiscalitat que tot just començava a adquirir caràcter permanent¹⁴.

3.3. La dotació de terres de conreu i de garriga

Les ordenacions indicaven que s'havien d'assignar a cada poblador *5 quarterades de terra a vinyes a fer e a orts e a lauró*, d'aquí que puguem pensar que es preveia repartir als pobladors terres ja efectivament rompudes o en disposició de ser-ho fàcilment. Cal pensar, doncs, que l'objectiu primordial de les Ordenacions no era la colonització agrària d'espais erms, sinó la redistribució de terra ja rompuda entre els nous pobladors.

A més de les 5 quarterades de terra, cada poblador havia de prendre 10 quarterades de garriga *hon pugua tenir son bestiar*, per les quals havien de pagar el cens en diners que els fos fixat pels ordenadors. Es tracta de 10 quarterades tingudes en domini útil, però que també comportaven el dret de pastura en les garrigues dels veïnats confrontants, però només en de dia.

Si aquestes 1.000 quarterades de garriga foren l'origen de les comunes de les viles afectades per les Ordinacions –com han sostingut diferents historiadors-, no va ser com a conseqüència directa de la seva aplicació, atès que es preveien que fossen quelcom ben diferent: garrigues de possessió particular, dedicades a la pastura del bestiar, on cada poblador havia de compartir el dret de pastura, però *únicament* amb els veïnats confrontants.

La reglamentació de l'ús de les pastures no es reduïa -si interpret correctament el text- a les 1.000 quarterades de garriga, sinó -probablement- a la totalitat de pastures de cada parròquia. En les Ordinacions es disposava que *per cominal profit i per so cor axí se usa en les altres parts del món, tothom* pogués pasturar el bestiar en les terres (*sobre la terra*) del seu veïnat, només en

¹⁴ Aquesta fiscalitat es concretava en imposicions indirectes (la cisa del 1300-1309) i en la imposició del pagament del monedatge reial (1301) CATEURA, P: *El regne esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca, 1300-1305)*, Mallorca, 1998, p. 7-19.

de, però amb la prohibició de fer-ho en ort ne en quintanes en coltives ne en migians ne en rostoys ne en prats que sien tenguts a devesa

3.4. La monetarització (conversió en moneda) de la renda

Les Ordinacions disposaven la conversió -nominal, almanco- de la totalitat, tret del delme, de la renda a part de fruits i -potser- de tots els censos en espècie en un cens fix en diner, com també l'obligació que la renda dels establiments consistís sempre en un cens en moneda. Els objectius d'aquesta conversió en moneda podrien ser, simplement, afavorir l'assentament de pobladors, però, tal com proposa Antoni Riera també poden relacionar-se amb la creació del sistema monetari mallorquí, al mateix 1300. De fet, si aquests pagaments es duïen a terme efectivament en metàl·lic això, a part d'incrementar els ingressos reials, havia d'incentivar ferm la circulació de la nova moneda: la creació de només una pobla havia de comportar, a més de la conversió en moneda dels agrers, l'aparició de tres centenars de censos en diner.

3.5. Quina pagesia?

La homogeneïtat de la dotació patrimonial abans descrita demostra que els redactors de les Ordinacions pretenien assentar a les noves pobles un tipus molt concret de pagesia. Per tractar de situar i definir aquesta pagesia *ordenada* caldrà esbrinar, en primer lloc, si el patrimoni que li havia estat assignat era suficient per a l'autoreproducció d'una cèl·lula familiar. Doncs bé, segons els càlculs de consum i de producció de l'època¹⁵, una superfície de 5 quarterades de terra dedicada al conreu del blat, si suposam una rotació biennal -en la qual la meitat de les terres es deixaven en guaret-¹⁶, era insuficient per al sosteniment d'una família de 5 persones¹⁷.

En circumstàncies com aquestes, la família pagesa només podia augmentar la producció de les seves parcel·les mitjançant la intensificació del treball i amb el recurs regula a altres formes d'ingrés (el treball assalariat, el lloguer de terres, acceptar bestiar en comanda o societat) o a intentar accedir a la possessió de més terra.

Conseqüentment, el principal beneficiat del procés d'intensificació del treball abans descrit no seria el pagès, sinó el perceptor del delme -normalment el rei-, que podia veure incrementat sensiblement el volum de les seves rendes. El cas de les Ordinacions de Petra ens pot servir per il·lustrar-ho clarament: si les 500 quarterades de terra es repartien entre els 100 pobladors prevists, el nombre de posseïdors i, per tant, la força de treball per quarterada del 1300 (1 per

¹⁵ Vegeu els càlculs a MAS, A: "Les Ordinacions d'en Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària (en premsa). Així mateix, cal dir que els càlculs han estat duits a terme amb les dades obtingudes amb la següent bibliografia: MAS, A. "Mà d'obra, estructura salarial i divisió del treball a l'agricultura mallorquina del segle XIV: l'exemple de l'alqueria de Masnou (Alaró-Consell)", *VI Seminari d'Història Econòmica. Pautes de consum i condicions de treball. Mallorca, de l'època preindustrial al turisme de masses. Un Homenatge a E. P. Thompson*, Palma, 1994, inèdit.; TELLO, E: "La producció cerealícola a les petites explotacions pageses del Pla de Mallorca (1850-51)", *Estudis d'Història Agrària*, 4, Barcelona, 1983, p.167-194; p. 174.; Montserrat Fontanet: *Art de conró*, Mallorca, 1747; PUJOL, A: *Aspectes sanitaris de Pollença. Segle XVII*, Pollença, 1992. p.176-181.

¹⁶ Almanco en les terres de secà, en l'edat mitjana mallorquina el predomini de la rotació biennal era absolut, circumstància que no havia variat en el segle XVI. Respecte d'això, vegeu VAQUER, O: *Una sociedad del antiguo régimen. Felanitx y Mallorca en el siglo XVI*, Palma, 1987.p. 284).

¹⁷ En el segle XIV sembla que les dimensions mitjanes del nucli familiar eren aproximadament de 4,5 individus/família. Així, en Bartomeu Font Obrador, a partir del nombre d'individus per família consignats en una mostra de 100 testaments de Lluçmajor de la primera meitat del segle XIV calculà que *el promedio de individuos por familia representa el 3,76. Teniendo en cuenta los hijos fallecidos prematuramente, hombres i mujeres solteros i clérigos, la consabida cifra del 4,50 por familia resulta ajustada a la realidad*. FONT OBRADOR,B: *Historia de Lluçmajor. Volumen primero*, Palma, 1973, p. 257.

cada 21,8), es multiplicaria per 4 (1 per cada 5 quarterades). Per tant, gràcies a la multiplicació del nombre de posseïdors per quarterada i a la intensificació del treball en les tinences d'aquests posseïdors, es podria donar un augment de la collita per quarterada. Es compliria, també, un dels objectius que, segons n'Antoni Riera, perseguia la monarquia amb les Ordinacions: incrementar el volum de la producció cerealícola i, d'aquesta manera, reduir la dependència de les importacions¹⁸.

4. A manera de recapitulació

Durant el segle XIII, el rei i la resta de senyors feudals i alodials havien establert o alienat del domini útil (posseïció efectiva de la terra) a terratinents, que restaven subjectes a diferents drets i al pagament de rendes als senyors, que s'havien reservat el domini directe. El 1300, aqueix establiment o alienació impossibilitava que els senyors del domini directe, poguessen intervenir, dirigint-les, sobre les formes de poblament i el procés productiu.

El rei, però, podia fer valer armes que no eren a l'abast de la resta de senyors del domini directe: les emanades de la seva condició de monarques. En una paraula: la seva capacitat normativa i poder de coerció abastament per a fer complir aqueixes normes. En Jaume II se n'aprofità del creixement de la població i de l'increment de la demanda de terra que n'era conseqüència per dissenyar un pla de desenvolupament de la població i de la producció agropecuària *dels seus dominis* de les zones central i oriental de l'illa. Es tractava de crear espais residencials (*pobles*) i agraris (terres i pastures) teòricament homogenis, habitats per pobladors amb un patrimoni idèntic (1 quartó a la pobla, 5 quarterades de terra i 10 de garriga). Fixar la població en pobles o viles noves i dotar-la de terres de conreus i pastures, a canvi del pagament de renda, no era precisament cap novetat en el món feudal. L'especificitat de les Ordinacions en aquest aspecte rauria en el fet que es pretenia aplicar una única normativa (o carta pobla?) a extenses zones de l'illa. Sí que era que era una novetat, almanco dins l'àmbit catalanoaragonès, que tant les noves poblacions com els patrimonis assignats als nous pobladors se situassen en territoris que aleshores eren efectivament posseïts per terratinents, als quals la monarquia forçava legalment –mitjançant les Ordinacions– a establir-les als nous pobladors. Els terratinents, fins i tot, restaven incapacitats per a fixar la naturalesa de la renda –que havia de consistir obligatòriament un cens en metàl·lic– i el seu import (decidit pels ordenadors). Aqueix establiment forçat podia deixar a l'antic terratinent en una situació paradoxal: convertit en rendista però desproveït de terra.

Les Ordinacions, d'altra banda, pretenien concentrar a les pobles una pagesia homogènia, però no autosuficient: la collita de les terres assignades als nous pobladors, segons els nostres càlculs, no bastava per a l'autoreproducció d'una família. Aquest fet ens proporciona un indicatiu clar sobre quins podien ser els pobladors potencials de les pobles: sectors de la pagesia i, segurament, de la població urbana amb patrimonis inferiors als assignats a les Ordinacions i per als quals es preveia que l'oferta, complementada per la moratòria de deutes i pels préstecs, hagués de resultar suficientment atractiva. Pagesos com els documentats per en Ricard Ricard Soto i n'Àngel M. Rodríguez en algunes viles de la Serra de Tramuntana (Pollença, Valldemossa i Bunyola), amb patrimonis inferiors als oferts en les Ordinacions i que normalment suportaven detraccions majors.

L'àrea afectada per les Ordinacions, però, devia suposar, com hem pogut comprovar en els casos de Felanitx i Petra, un àrea molt reduïda de la parròquia, entre el 5 i el 10%. Per tant

¹⁸ RIERA, A: "Mallorca 1298-1311... p. 202-210.

l'execució de les Ordinacions no hauria suposat una reorganització dels espais de conreu d'un gran impacte territorial: hauria perjudicat alguns (grans) terratinents, però beneficiaria a la gran majoria. La seva aplicació havia de tenir com a conseqüència la consolidació de dos estrats clarament diferenciats al si de la pagesia del terme o parròquia. D'una banda, els grans terratinents, posseïdors de tinences de gran superfície i propietaris de ramats de bestiar; de l'altra banda, els nous pobladors de les pobles, que disposaven d'una extensió de terra i d'una extensió de pastura insuficients per a la seva subsistència, cosa que els devia forçar a cercar altres vies d'ingrés. Uns ingressos suplementaris que només podien obtenir llogant terres, bestiar o pastures dels terratinents, oferint mà d'obra a les seves explotacions o adquirint-ne més terres en emfiteusi.

En principi, l'execució de les Ordinacions havia de beneficiar clarament tant al rei –com a senyor feudal de $\frac{3}{4}$ parts de l'illa- com al Regne: la intensificació del procés de treball i la reglamentació dels drets de pastura es traduirien en un augment de la producció agropecuària, que incrementaria les rendes del monarca com a senyor directe i reduiria la dependència del regne de la importació de queviures; la concentració de la població facilitaria al rei el seu control jurisdiccional i fiscal; la conversió en diner de la renda segurament contribuiria a consolidar la reforma monetària.

Però la documentació mostra que la seva aplicació ensopegava amb dificultats: el 1303, el rei hagué de concedir als pobladors insolvents una pròrroga per al pagament dels seus deutes¹⁹; el 1304 s'investigava perquè els *pobladors del lloch de Felanitx e d'altres noves pobles les abandonen*²⁰; el 1305 es compel·lia als pobladors de Montuïri per tal que complissen les condicions d'assentament, entre ells construir la seva casa a la pobla²¹.

L'èxit, en tot cas, fou desigual i sembla que va tenir relació amb la qualitat de les terres de conreu (Petra, Huiafàs i Montuïri) i amb l'existència de nuclis anteriors d'una certa entitat (Felanitx, Lluçmajor, Manacor, Porreres). Altres pobles, sobretot les situades a les zones orientals de l'illa, es consolidaren a dures penes, segurament sense assolir el nombre de veïnats fixat (Campos, Capdepera, Santanyí, San Joan); la resta fracassaren (la Palomera, Bellver) o, potser, no arribaren ni a construir-se, com les d'Albocàsser, Padrines, Capocorb i Son Granada, totes elles al Migjorn. Les Ordinacions, per tant, ¿varen aconseguir els seus objectius?

¹⁹ RIERA, A: "Mallorca 1298-1311... p. 206..

²⁰ VICH; J: *Aspectos históricos...* p. 54.

²¹ MIRALLES, J.: *Un llibre de Cort...* p. 185.